

Букало Надія Артемівна старший викладач
Волинського інституту економіки та менеджменту

ФОРМУВАННЯ ПОТРЕБ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Анотація. У даній науковій статті розглянуто актуальні питання задоволення потреб населення в освітніх послугах, проведено літературний пошуку в працях вчених аспектів формування потреб освітніх послуг, досліджено особливості формування потреб в освітніх послуг у вищих навчальних закладах.

Ключові слова: вищі навчальні заклади (ВНЗ), потреба, освіта, освітні послуги.

The scientific piece presented has been dealing with actual problems of meeting education services demands of the population. Literary search aspects of meeting the education services of the population demands in the works of scholars has been brought forth either. Formation of education services demands within higher educational establishments has been investigated either.

Key Notions: higher educational establishments; demand; education services

Постановка проблеми. Система вищої освіти удосконалюється під впливом історичних, політичних, соціально-економічних, географічних, демографічних, міжнародних чинників, функціонування якої на загально-державному та регіональному рівнях регламентується законами України «Про освіту», «Про вищу освіту» та іншими нормативно-правовими актами і спрямовується на підвищення інтелектуального потенціалу держави та забезпечення громадянам права доступу до здобуття якісної вищої освіти в контексті інтеграції у європейський та світовий освітній простір.

За ринкових умов в Україні, найважливішим принципом ринку є орієнтованість у вирішенні економічних і соціальних завдань на потреби споживача, так як кінцевою метою виробництва (в т.ч. і надання освітніх

послуг) є задоволення різноманітних потреб людини як особистості, споживача і виробника.

На сьогодні, потреба в здобутті вищої освіти стає все більш обов'язковим етапом у розвитку особистості. У свою чергу, сприйняття повсякчасних змін неможливе без задоволення певних освітніх потреб людини, а знання визначають і матеріальне і духовне життя людини. Тому це питання набуває актуальності на сучасному етапі формування ринкових відносин в нашій країні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблем ринку освітніх послуг та діяльності вищого навчального закладу знайшли своє відображення в економічній літературі. Значну увагу їх вивченню приділяли й приділяють такі відомі вітчизняні і зарубіжні вчені як Ю.Алексеев, А. Беляєва, М.Василевський, О. Грішнова, Д. Штефаніча Н. Дробнохот, А. Загородній, В. Зотова, І. Каленюк, К. Корсак, О.Кратт, Є.Крикавський, О.Кузьмін, В. Куценко, Т.Оболенська, А.Панкрухін, Р. Патора, Н. Протасова. Низка наукових розробок зосередилась на різних проблемах управління вищим навчальним закладом в роботах Н. Гончарової, В.Вітлінського, С. Ілляшенка, В.Кузнецова, М.Окландера, В.Омельченка, Ю.Петруні, А.Садекова, Н.Чухрай, В. Щетиніна. Разом з тим, значна кількість питань залишається відкритою для дослідження, зокрема, формування потреб освітніх послуг вищих навчальних закладів. Вищевикладене обумовило актуальність обраної теми дослідження, її мету.

Постановка завдання. Проведення літературного пошуку аспектів формування потреб освітніх послуг в працях вчених, виявлення особливостей та динаміки розвитку освітніх послуг вищих навчальних закладів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Споживачами освітніх послуг є людини, які прагнуть отримати певні знання, навички та вміння для їх подальшого використання в своїй професійній діяльності. Придбавши освітню послугу якісна сутність споживача освітніх послуг істотно змінюється: із абітурієнта він перетворюється на студента, молодшого спеціаліста, бакалавра, спеціаліста, магістра або може отримати другу післядипломну освіту.

Потребу в освіті для кожної окремо взятої людини в певний період життя може бути різною й базується на таких складових: необхідність реалізації соціальної відповідальності перед членами суспільства (надання рівних прав на освіту); прагнення до соціально-економічного прогресу, підвищення освітнього рівня, прагнення до духовного розвитку суспільства; необхідність самореалізації.

На думку Т. Веблені, вища освіта є обширною сферою діяльності, підпорядкованої законам дозвільного способу життя. «Класична освіта - застава і свідоцтво звільненої від виробництва, оскільки, щоб його отримати, потрібно витратити недоступне неіснуючим людям кількість часу і марнотратних, а тому почесних зусиль» [1, с.41] і вища освіта зобов'язана вторгненням науки саме спроможним представникам суспільства. Крім цього, дозвільний клас має прагнення підтримувати в цілісності традиційну систему культури [1, с.350-353]. Таким чином, можна зробити висновок, що поведінка споживачів у Т. Веблена пояснюється наявністю двох стародавніх інстинктів: суперництва і майстерності, причому перший інстинкт пояснює так зване показне споживання, коли індивід орієнтується не на максимізацію власної корисності, а на максимізацію свого престижу в очах інших членів суспільства [2, с.40].

Ми погоджуємося з думкою Гончаренго [2], що вивчення та дослідження споживання потреб освітніх послуг перш за все розглядається шляхом того, як економічна теорія концептуалізує споживання. Неокласики підкреслюють індивідуалістичну і асоціальну природу людини. У своїх діях людина керується егоїстичним інтересом максимізації корисності, будучи при цьому істотою раціональною, така, що володіє достатньою інформацією для ухвалення якнайкращого з можливих рішень. Аналітичною одиницею представників інституційного напрямку є соціальні відносини, які значною мірою є відносинами класів. Класове і статусне положення людей впливає на їх потреби і бажання, отже, потреби людини міняються унаслідок зміни його суспільного положення [3, с.14].

Сутність потреб можна проілюструвати на прикладі становлення нових потреб, які завжди виникають із такого ставлення людей до умов життєдіяльності, що характеризується бажанням змінити ці умови [4, с.75].

Як стверджує К. Менгер, людиною рухає одна керівна ідея - прагнення якомога повніше задовольнити свої потреби [5, с. 150-153], отже в основі поведінки індивіда лежить економічна раціональність, при якій він не тільки обчислює свою вигоду, але і оптимізує свої дії.

Спонукальні мотиви і інтереси індивідів керують споживчим вибором. З цього приводу Дж. Гелбрейт, зауважив, що саме з організацією пов'язана нова система мотивів [6, с.187].

При формуванні в споживачів потреб в освітніх послугах одним із основних мотивів є вибір майбутньої професії. Мотивація - це готовність докласти максимальних зусиль для досягнення організаційних цілей, що зумовлена здатністю цих зусиль задовольняти певну індивідуальну потребу . Мотивацію можна визначити, як сили, що змушують людей поводитися певним чином .

Характерно, що мотивація задовольняє дві обставини. По-перше, - забезпечення індивідуальних потреб, а по-друге, досягнення організаційних цілей. Обидві умови можуть і повинні задовольнятися якомога повніше.

На нашу думку мотиви вибору вищої освіти абітурієнтів однорідні, а саме: прагнення до розвитку особистості, суспільну значущість освіти, утилітарні міркування (потрібен диплом про вищу освіту ”, “учитися краще і легше, ніж працювати”, “більшість знайомих мають вищу освіту”, “наполягають батьки”, “можливість завести цікаві знайомства”, “престижно мати вищу освіту” і т.п.),

Для фізично й морального розвитку молоді (споживачів освітніх послуг), система освіти має забезпечувати: формування особистості, професіонала-патріота України; збереження і продовження української культурно-історичної традиції; виховання людини демократичного світогляду і культури, високої гуманістичної культури особистості, розвиток підтримка у формування навичок

самостійного наукового пізнання, самоосвіти і самореалізації особистості; виховання здорового способу життя; формування трудової і моральної життєтворчої мотивації; підготовку людей високої освіченості й культури, кваліфікованих спеціалістів, здатних то творчої праці, професійного розвитку; екологічне, етичне та естетичне виховання й формування; організацію навчально-виховного процесу з урахуванням сучасних досягнень науки, педагогічної теорії, соціальної практики, техніки і технології; наступність рівнів освіти і неперервність навчання; створення та впровадження інформаційних технологій навчання; різноманітність типів і видів закладів освіти, варіативність навчальних програм, індивідуалізацію навчання й виховання; академічну мобільність вчителів і викладачів, учнів і студентів; підтримку професійного зростання педагогічних та науково-педагогічних кадрів.

З огляду на фонову інформацію - кожен ВНЗ має власне ресурсне забезпечення (фінансове, матеріальне, кадрове, інформаційне, організаційне тощо), яке є визначальним при оцінюванні якості освітньої діяльності та якості вищої освіти. За ринкових умов, коли функціонують ринок освітніх послуг та ринок праці, кожен причетний до них має певну мотивацію до якісної вищої освіти. Абітурієнтів та студентів, які мають мотивацію до здобуття вищої освіти та здібності, насамперед, цікавлять якість освітньої діяльності ВНЗ, його престиж у системі, сприяння працевлаштуванню після закінчення навчання, подальше кар'єрне просування, соціальний захист на ринку праці.

Освіта в Україні традиційно є однією з основних складових розвитку суспільства. Протягом останніх років популярність зазначеної сфери так зросла, що за показниками кількості студентів на душу населення Україна займає провідні позиції в Європі: за підсумками 2005 року тут налічувалося 547 студентів на 10 тис. населення, тоді як цей показник у таких країнах як Польща, Чехія та Білорусь складає близько 350, а у більш розвинених Європейських країнах (Німеччина, Франція) – близько 170. При цьому, протягом останніх

п'яти років існує чітка тенденція до збільшення чисельності осіб, що прийняті до вищих навчальних закладів: протягом 2000/01-2004/05 навчальних років кількість нових студентів збільшилась з 537 до 657 тис. осіб, чи на 22,3%. Загалом за підсумками 2005 року чисельність студентів в Україні перевищує 2,5 млн. осіб, а частина молоді, яка одержала вищу освіту, становить 35%, проти 18% у 1991 році. Більше 80% приросту студентів забезпечувалося за рахунок випускників шкіл. Однак, навіть у 2004/2005 році, коли кількість випускників зменшилась порівняно з минулорічними показниками, приріст чисельності студентів продовжувався за рахунок збільшення попиту на вищу освіту. Зростання попиту на вищу освіту в Україні стимулюється стабільним збільшенням доходів населення протягом останніх років. Як наслідок, активного розвитку набула платна форма навчання в державних вищих навчальних закладах та недержавні ВНЗ. Структура вищої освіти України розбудована відповідно до структури освіти розвинених країн світу, яка визначена ЮНЕСКО, ООН та іншими міжнародними організаціями. Вища освіта здобувається у вищих навчальних закладах відповідних рівнів акредитації на основі: базової загальної середньої освіти, повної загальної середньої освіти та освітньо-кваліфікаційних рівнів «Молодший спеціаліст» і «Бакалавр», а також «Спеціаліст, магістр» як післядипломна [8].

Динаміка кількості ВНЗ та чисельність студентів України за останніх п'ять років представлена в табл. 1.

Таблиця 1

**Динаміка кількості ВНЗ та чисельність студентів України
на початок навчального року**

Зміст	2004/ 2005	2005/ 2006	2006/ 2007	2007/ 2008	2008/ 2009
Кількість ВНЗ I-II р.а.	619	606	570	553	528
У відсотках до базового 2004-2005	100,0	97,9	92,1	89,3	85,3
Кількість ВНЗ III-IV р.а.	347	345	350	351	353
У відсотках до базового 2004-2005	100,0	99,4	100,9	101,2	101,7
Чисельність ВНЗ I-II р.а.(тис. осіб)	548,5	505,3	468,0	441,3	399,3
У відсотках до базового 2004-2005	100,0	92,1	85,3	80,5	72,8
Чисельність ВНЗ III-IV р.а (тис. осіб)	2026,7	2203,8	2318,6	2372,5	2364,5

У відсотках до базового 2004-2005	100,0	108,7	114,4	117,1	166,7
-----------------------------------	-------	-------	-------	-------	-------

З проведеного аналізу спостерігається значне збільшення чисельності студентів вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації (табл. 1). В 2008/2009 н.р. кількість студентів цих закладів в Україні сягала 2364,5 тис. осіб, що на 66,7% більше, ніж навчалось студентів в 2004/2005 н.р. Кількість закладів за цей період зросла на 1,7%. За період що аналізується на 27,2% зменшилася чисельність студентів що навчаються у ВНЗ I-II р.а., кількість цих закладів також зменшилась на 14,7%.

Обов'язковою умовою процвітання суспільства є достатнє фінансування вузів і наукових інститутів. Результатом стане ріст продуктивності праці, зростання частки експорту продуктів високих технологій, повага до країни на світовій арені й серед власних громадян, зростання виробництва національного продукту й, відповідно, податкові відрахування від підприємств і громадян. Країна почне набувати рис цивілізованої держави, а її громадяни одержать стабільні доходи й упевненість у завтрашньому дні. При цьому варто враховувати, що інвестиції в "людський капітал" більш вигідні, ніж оплата державних боргів перед іншими країнами й закупівля високотехнологічних товарів за рубежом. Особливого значення ці вкладення набувають у системі безперервної освіти.

Висновки: отже, освіта в Україні традиційно є однією з основних складових розвитку суспільства, а при формуванні в споживачів потреб в освітніх послугах одним із основних мотивів є вибір майбутньої професії;

- потреба в освіті для кожної окремо взятої людини, в певний період життя, може бути різною й базується на таких складових: необхідність реалізації соціальної відповідальності перед членами суспільства; прагнення до соціально-економічного прогресу, підвищення освітнього рівня, прагнення до духовного розвитку суспільства; необхідність самореалізації.

- за останніх п'ять років потреба споживачів отримати освітню послугу у ВНЗ III-IV рівнів акредитації зросла на 66,7%, проте значно зменшилась (на

27,2%) потреба споживачів отримати освітню послугу у ВНЗ I-II рівнів акредитації.

1. Веблен Т. Теория праздного класса: Пер. с англ. / Под общ. ред. В.В. Мотылева. – М.: Прогресс, 1984. – 368 с.

2. Гончаренко М. Л. Концептуальные подходы к трактовке потребления услуг образования // Экономика: проблемы теории та практики: Зб. наук. пр. / Дніпропетр. нац. ун-т. – Д., 2003. – Вып. 184. – С. 37 – 44.

3. Балихар Сангьера Сингх. Критика неоклассической теории потребления: некоторые альтернативные институциональные подходы // Экономика в шк. – 2001. – № 1. – С. 14–19.

4. Основи економічної теорії: політекономічний аспект: Підручник/ Г.Н. Климко, Л.О. Каніщенко та ін. За ред.. Г.Н.Климка, В.П. Несторенка.- 2-ге вид., перероб. I допов.- К.: Вища шк.. – Знання, 1997. – 743 с.: іл..

5. Австрийская школа в политической экономии: К. Менгер, Е. Бем-Баверк, Ф. Визер / Предисл., коммент., сост. В.С. Автономова. – М.: Экономика, 1992. – 493 с.

6. Гэлбрейт Дж. Новое индустриальное общество: Пер с англ. / Общ. ред. и вступ. ст. Н.Н. Иноземцев и др. – М.: Прогресс, 1969. – 480 с.

7. Котлер Ф. Маркетинг менеджмент: Пер. с англ. – СПб.: Питер Ком, 1999.- 896 с.

8. Тенденції розвитку сфери вищої освіти в Україні протягом 2000-2005 рр.. //www.education.gov.ua

9. Держкомстат України //http://ukrstat.gov.ua/control/uk/localfiles/